

סיפורים נפלאים

מרבי נחמן מברסלב

עיון בסיפורים הנוספים של ר' נחמן
שהוציא לאור ר' שמואל הורביץ

הרב בני קלמנזון

לימוד משותף עם
שמעון פוגל ואלעזר גולדשטיין

עריכה ועיבוד : אלעזר גולדשטיין

SIPPURIM NIFLAIM:
A JOURNEY INTO THE LOST STORIES OF REBBE NACHMAN
As published by Rabbi Shmuel Horowitz
HaRav Benny Kalmanzon

סיפורים נפלאים :

עיון בסיפורים הנוספים שהוציא לאור ר' שמואל הורביץ הרב בני קלמנזון

עריכה ועיבוד : אלעזר גולדשטיין

סייעו בעריכה : ידידיה גזבר, אוראל שרפ

עריכת לשון : אהרלה אדמנית

עימוד : טליה שרלו

עיצוב עטיפה : אודיה ניימן

ציור כריכה : מעיין שוהם

© כל הזכויות שמורות למכון התורני ישיבת עתניאל, תשע"ח - 2017.

הוצאת גילוי

בית ועד לתורה הר חברון, עתניאל

ד.ג הר חברון. מיקוד : 90407.

© כל הזכויות על גירסאות הסיפורים המדוייקים הלקוחים מהספר "כל סיפורי רבי נחמן מברסלב : המעשיות הסיפורים הסודיים, החלומות והחזיונות, מהדורה מבוררת על פי כתבי יד מאת צבי מרק" (עורך : דב אלבוים) שמורות למוציאים לאור : הוצאת משכל מיסודן של ידיעות אחרונות ומוסד ביאליק.

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגרי מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל אמצעי אלקטרוני, אופטי או מכני או אחר - כל חלק שהוא מהחומרים שבספר זה. שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומרים הכלולים בספר זה אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מהמוציא לאור.

מסת"ב : 0-7-90721-965-978 ISBN

נדפס בישראל - תשע"ח.

ללומדי התורה בעתניאל

תורתי – משלכם היא

תוכן עניינים

7	הקדמת העורך.....
15	הקדמה.....
25	א. מזלו כגנבה.....
34	ייעוד וידע בדרך אל המלך.....
91	ב. מעשה בעני שמצא אבן טובה.....
95	משבר וגאולה.....
105	ג. מעשה מקאפצין פאשא.....
110	הסרחון האנושי ושעשועי המלך.....
131	ד. מעשה ממטר.....
134	מטר של אפיקורסות.....
151	ה. משל מווערדא ("מי כאן?").....
154	שלטון הגשמיות.....
167	ו. מעשה ממרור.....
170	צמיחה מתוך האמת המרה.....
183	ז. מעשה מאוצר שתחת הגשר.....
186	תורת הצדיק.....

207ח. המשל מהאינדיק.
211העולם משוגע
221ט. המשל מהתבואה.
224שיגעון מוחלט ויחסי
	עולם משוגע -
235השלמה: מעשה מפלומפ ומעשה ממלך עניו
247י. המשל ממלך שרץ אחר צבי
250מי שרוצה לחזור שיחזור
253יא. מעשה מהתבואה והקוצרים
256נחת רוח למלך
271יב. מעשה מעניין ספר אילים (מעשה ביש"ר מקנדיה).
274חכם ואף על פי כן מאמין
295יג. שלושה מסיפורי מהרש"א
302שכל גמור
323יד. המנגן העיוור והגביר הקמצן
326הפרסום משחית
345טו. מעשה מטענדא ורענדא
348נציג ה' בעולם
367נספחים
433רשימת מקורות

הקדמת העורך

תורותיו של ר' נחמן מברסלב וסיפוריו הם כיום נחלת הכלל: הם יוצאים במהדורות רבות וחדשות וסביבם פירושים, ביאורים ומסות, ואף יצירות תרבות ואמנות רבות מבוססות עליהם. אמנים, זמרים, סופרים, ילדים ומבוגרים, בחורי ישיבה ואנשי רוח, כל אלו יודעים לצטט רעיונות וסיפורים רבים של ר' נחמן. אולם לא תמיד כך היו פני הדברים. שנים רבות חסידות ברסלב הייתה חסידות קטנה ומושמצת ולעתים אפילו נרדפת בקנאות ובאכזריות. חלק מן התורות שנאמרו על ידי ר' נחמן, ובוודאי הסיפורים שסופרו על ידו, נמסרו לחסידים בודדים, וחלקם היו נתונים למחלוקת או הסתרה אפילו בתוך חסידות ברסלב עצמה.

הספר שלפניכם עוסק בקבוצת סיפורים נוספים על הסיפורים המוכרים והמפורסמים אשר נמסרו בדרכים שונות. הסיפורים המבוארים בספר התגלו והתפרסמו בדפוס לראשונה בשנת תרצ"ה (1935), יותר ממאה ועשרים שנה אחרי פטירתו של ר' נחמן מברסלב ב"ח בתשרי תקע"א (1810).

הסיפורים פורסמו תחת הכותרת: "סיפורי מעשיות ומשלים שסיפר רבנו הק' והנורא ז"ל", בתוך הספר 'סיפורים נפלאים' שהוציא לאור חסיד ברסלב ארץ-ישראלי בשם ר' שמואל הלוי הורביץ (תרס"ה-תשל"ב, 1905-1972).¹ כאמור, במשך תקופה ארוכה התקיימה רדיפה קשה מאוד כנגד חסידי ברסלב וכנגד תורתו של ר' נחמן מברסלב, אשר ר' שמואל הורביץ עצמו חווה אותה על בשרו כפי שהוא מתאר באופן מפורט ומדוקדק בספרו האוטוביוגרפי 'ימי שמואל'.² בעקבות הרדיפה, לא רק שתורתו של ר' נחמן לא הופצה לציבור הרחב, אלא שבמקרים רבים הרדיפה גררה את חסידי ברסלב להסתיר חלקים רבים מתוך תורתו של ר' נחמן. למעשה, ההסתרה של חלקים מורכבים מתורתו של ר' נחמן עומדת ברקע לחלק מהעיבודים והנוסחים הרבים של הסיפורים שבקובץ שלפניכם ומן הסתם גם לאובדן של סיפורים אחרים.

ר' שמואל הורביץ ליקט את הסיפורים מכתבי היד ומפיהם של זקני החסידים בארץ ישראל ובאומן, שאליה ברח תוך גנבת גבולות וסיכון עצמי.³ פרסום הסיפורים גרר ביקורות משני כיוונים כמעט הפוכים:

1. ר' שמואל הורביץ (תרס"ה-תשל"ב, 1905-1972) נולד בצפת והצטרף לחבורה קטנה של חסידי ברסלב ירושלמים שפעלו בארץ בשנים אלו. הוא אף נסע לאומן ושם שמע מסורות ברסלביות מזקני החסידים.
2. ר' שמואל הורביץ, 'ימי שמואל', הספר נכתב במקור בשנת תרצ"ג אך הודפס רק על ידי בנו של המחבר עשרים שנה לאחר פטירתו בשנת תשל"ב. לכל אורך הספר הוא מתאר בפירוט רב את הברידות, הסבל והנידוי שחוו חסידי ברסלב בתקופה ההיא בצפת ובירושלים. כך לדוגמה, הוא מספר כיצד נחשף לר' נחמן רק דרך ציטוט קטן של דבריו (שם, חלק א, עמ' קב), ואחר כך במשך שנים הוא הגיע לכל ספר מתוך עותק בודד שלו, לפעמים בהשאלה לזמן קצר, לפעמים במתנה ולפעמים בכסף רב (שם, עמ' קב; קס-קסב). בנוסף החברה והמשפחה נידו אותו – הוא מתאר שהייתה ממש סכנת נפשות לעסוק בדברי ר' נחמן ולהיות קשור לחסידי ברסלב בצפת באותה תקופה (שם, עמ' קח; קכט-קלא); וכן כיצד נידה אותו חותנו בשל חיבורו עם חסידי ברסלב בירושלים עד לחזרתו מאומן (חלקו השני של הספר מסתיים עם חזרתו מאומן).
3. בשנים תרפ"ח-תרפ"ט (1928-1929) הוא נסע לאומן תוך גנבת גבולות וסיכונים רבים ('ימי שמואל', ח"ב, עמ' רמב-שמט). ואף ישב במעצר תקופה ממושכת על חשד לריגול אצל ג.פ.א (שירות הביטחון הראשון של ברית המועצות) כפי שהוא

מצד אחד, עולם המחקר פקפק במשך שנים רבות על עצם הקשר שבין סיפורים אלו לר' נחמן, פקפוק שעיצב את היחס לסיפורים עד לחשיפת מקורותיהם בשנים האחרונות.⁴ מן הצד השני, בקרב חסידי ברסלב, אשר בדיוק יצאו מתקופה אפלה של רדיפות לתקופה פופולרית יותר, היו רבים שראו צורך לפרסם גרסאות מתונות יותר של אותם סיפורים.⁵ בראשם של המתנגדים לסיפורים כפי שהובאו על ידי ר' שמואל הורביץ עמד ר' לוי יצחק בנדר, זקן חסידי ברסלב בדור הקודם.⁶ המאבק על הסיפורים גרר פרסומים של ספרים רבים שהכילו גרסאות מתונות יותר של אותם סיפורים, והקורא יוכל בקלות להבחין בהבדלים המהותיים ביניהן לבין גרסאותיו של ר' שמואל הורביץ.

- מתאר (שם, עמ' שטו). באומן הוא הצטרף לחבורת חסידי ברסלב הזקנים ולתלמידי ר' אברהם חזן. בספרו 'מי שמואל' הוא מתאר בהרחבה את הקורות אותו החל מימיו בצפת עד לחזרתו ארצה מנסיעתו לאומן. חלק מהסיפורים שהובאו בקובץ 'סיפורים נפלאים', שבהם אנו עוסקים בספר שלפניכם, שולבו בתוך הספר 'מי שמואל' בהקשרים שונים של תהליכים בעבודת ה' שחווה במסעו.
4. ראו: מנדל פייקאו', 'חסידות ברסלב' (תשנ"ו; במקור: תשמ"ב), עמ' 228-229. ראו עוד: חנה הנדלר, "הסיפור החסידי בין עיצוב ספרותי לאידיאה רוחנית" (תשס"ו) עמ' 152. ולהלן הערה 8.
5. הכוללות שבגרסאות "הנגד" מצויות בסדרת הספרים 'שיח שרפי קודש' שערך ר' אברהם נחמן שמחה ויצהנדרלר, העוסקים ב"תיקון" שיבושי המסורת לאור גרסתו של ר' לוי יצחק בנדר (שיוזכר בהמשך). עוד על מטרות הספר ראו מרק, כל סיפורי (ראו להלן, הערה 8), עמ' 93-96. ובסדרת הספרים 'דיבורי אמונה' העוסקים בתרגום ותמלול של שיחות של ר' לוי יצחק בנדר שניתנו במסגרת שיעור בספר 'חיי מוהר"ן'.
6. ר' לוי יצחק בנדר (תרנ"ז-תשמ"ט, 1897-1989) היה תלמידו של ר' אברהם חזן והיה למנהיג הבולט ביותר של חסידות ברסלב בתקופה שלאחר מלחמת העולם השנייה, וזכה לאריכות ימים. בנוסף לר"י בנדר היה אחד מבחירי החבורה שר' שמואל הורביץ פגש בשהותו באומן, כפי שהעיד ר' שמואל הורביץ ב'הקדמת המו"ל' בספרו 'אבני'ה ברזל' (שהודפס גם הוא ביחד עם 'כוכבי אור'): "הנה כאשר זכינו השי"ת להיות על ציון רבנו הקדוש באומין ביחד עם תלמידי ר' אברהם ז"ל וכו'. נתעוררו על ידי תלמידי ר' אברהם ז"ל, ובפרט ה"ר לוי יצחק נ"י וה"ר משה גלידמן מטשענסטחוב וה"ר משה שמואל נ"י וה"ר אלי' חיים רוזין נ"י וה"ר יוחנן ב"ר ברוך מברדיטשוב נ"י. וכתבנו כל יום שעה או יותר ערך ב' חדשים השיחות והסיפורים המובא בזה הספר, ששמעו מפי ר' אברהם ז"ל".

קובץ הסיפורים של ר' שמואל הורביץ הופץ יחד עם הספר 'כוכבי אור', ספרו של ר' אברהם חזן בנו של ר' נחמן מטולטשין, שהובא גם הוא לדפוס על ידי ר' שמואל הורביץ לאחר חזרתו לארץ מאומן בשנת תרצ"ג (1933). אולם למעשה, עד היום בחלק גדול ממהדורות הספר 'כוכבי אור' מושמטים הסיפורים שהוציא לאור ר' שמואל הורביץ בשל הוויכוח על פרסומם.⁷ כל הסיפורים הודפסו מחדש בתוספת גרסאות חדשות לסיפורים שנשמרו בכתבי יד ובמקורות ברסלביים נוספים בספר 'כל סיפורי ר' נחמן מברסלב', אנתולוגיה מונומנטלית שהוציא לאור לאחרונה פרופ' צבי מרק.⁸ בזכות מחקר מקיף זה אנו יודעים כיום את המקורות לרוב הסיפורים ויכולים לעקוב אחר הגרסאות השונות של הסיפורים.

לא כל הסיפורים בקובץ זה שווים. חלקם אכן רדיקליים ביותר, כגון הסיפורים הראשון והאחרון בספר זה, ואילו חלקם הם כמעט סיפורי

7. הספר נכרך יחד עם הספר 'כוכבי אור' של ר' אברהם חזן במהדורתו השנייה משנת תשכ"א (מהדורה ראשונה של 'כוכבי אור' הודפסה בתרצ"ג לפני פרסום קובץ הסיפורים בתרצ"ה), אולם כאמור, לאחר מכן הודפס רק בחלק מהמהדורות: במהדורת משך הנחל, ירושלים תשמ"ז, וכן בשאר המהדורות של משך הנחל ('כוכבי אור השלם', ירושלים תשנ"ח ותשס"ט) לא הובאו כלל סיפורים אלו. במהדורות אלו ציינו (ב'דברים אחדים למהדורה זו') שההשמטה נובעת מכך שסיפורים אלו אינם כלולים בכתביו של ר' אברהם חזן, אולם הסתייגות זו לא מנעה מהמהדירים להביא בסוף הספר סיפורים מתוך 'שיח שרפי קודש' לפי גרסתו של רל"י בנדר, אשר כמעט בכל המקרים מביא גרסאות שונות לאותם סיפורים (ראו עוד מרק, כל סיפורי, עמ' 93, וכן את הדיונים להלן, עמ' 26, ביחס לסיפור 'מזלו בגנבה', וכן ראו להלן, עמ' 184, ביחס ל'מעשה מאוצר שחתת הגשר' ועוד).
8. צבי מרק, 'כל סיפורי רבי נחמן מברסלב: המעשיות הסיפוריים הסודיים, החלומות והחזיונות, מהדורה מבוררת על פי כתבי יד מאת צבי מרק', עורך: דב אלבוים, מוסד ביאליק וידיעות ספרים, ירושלים 2014 (להלן: מרק, כל סיפורי). ספר זה שופך אור רב על מקורם של הסיפורים ועל האותנטיות שלהם, תוך שהוא עורך אותם באופן מדויק ותוך התחקות מרתקת אחר מקורם הראשון ותיאור גלגולם בכתבי היד השונים מזמן סיפורם על ידי ר' נחמן לתלמידיו ועד להדפסתם (ראו: שם, עמ' 74-92). בין היתר מרק דן בדבריו ב'כת"י טפליקר' שבו מופיעים חלק מן הסיפורים שר' שמואל הורביץ פרסם בספרו, ובכתב יד זה גם התגלתה בסמיכות לאחד הסיפורים חצייה השני של 'מגילת סתרים' של ר' נחמן שצבי מרק חשף ופרסם, וראו בהרחבה להלן עמ' 272.

חסידים קלאסיים, כגון 'המעשה מקאפצין פאשא'. חלק מהסיפורים (אולי הנפוצים והמוכרים שביניהם), הם בעלי אופי נפשי-פסיכולוגי, המעידים על היכרותו העמוקה של ר' נחמן מברסלב עם נפש האדם. כך לדוגמה 'המשל מהאינדיק', 'מעשה ממרגלית' ועוד. ראוי לציין שהסיפורים בקובץ זה פשוטים וקצרים יותר מאשר בספר 'סיפורי מעשיות' שערך ר' נתן שטרנהרץ מנמירוב, תלמידו המובהק של ר' נחמן, ובשל כך גם המסרים חדים יותר, ניתנים פחות לפירוש מעורפל ולעתים "קשים יותר לעיכול".

זכינו לחיות בדור שבו הפחד מפני תורותיו המיוחדות של ר' נחמן הולך ודועך. החיפוש הרוחני האישי שמלווה את העשורים האחרונים העלה מאוד את קרנו של ר' נחמן מברסלב והגותו. רעיונותיו העמוקים נותנים תקווה כיום לאלפים רבים, לצד התביעה האישית העמוקה וחסרת המנוח שהוא הנחיל לחסידיו. תורתו של ר' נחמן נמצאת בשיא פריחתה בכל הדורות, והיא מצליחה הן להעשיר את החיפוש הרוחני ולספק תקווה לאובדי דרך, והן לבטא רעיונות ולהציע כלי התמודדות בדור פורץ גבולות אשר במקביל גם מחפש את התביעה האישית העמוקה מנפש האדם.

הספר שלפניכם הוא פרי לימוד וחיפוש של שנים רבות. הלימוד הראשוני עם מו"ר הרב בני קלמןזון, ראש הישיבה בעתניאל, סביב סיפורים אלו, החל לפני כשבע עשרה שנה. אולם, שיעוריו של הרב בני ותפיסתו החינוכית – הקשורה לתורת ר' נחמן – התחילה שנים רבות קודם לכן. תורתו המהפכנית והרדיקלית של ר' נחמן מברסלב, נוכחת בכותלי בית המדרש של ישיבת בית ועד לתורה מאז הקמתה, ורק לאחרונה יצא לי להחשף לריאיון שנערך עם הרב בני לפני שנים רבות. בריאיון זה, שנראה כ"מקדים את זמנו", הרב בני מבטא את הכמיהה ליישם חלק מהרעיונות השזורים בספר שלפניכם. דוגמה לכך ניתן לראות בקטע הבא שלדעתי יכול לסכם היטב חלק גדול מהרעיונות שעולים בסיפור הראשון, 'מזלו בגנבה':

...אינני יודע כמה ר' אריה לויך אנחנו מוציאים מהשיבות. כי גדלות בראש ובראשונה היא אישיות, היא חום יהודי, היא אהבה גדולה, יראת שמים גדולה, התלהבות... צריך קצת יותר עבודה, יותר לאזור כוח ורוח, שבני האדם יתלהבו בתפילה, ירקדו כשצריך, שנרגיש קצת חום... אצלנו הכול טבעי, הכול נורמלי, אבל לא מספיק להיות נורמלי...

איך נעשה זאת בישיבות? בישיבות אנחנו בעיקר לומדים. דריכה במקום בלימוד היא בעלת משמעות היסטורית קשה כמו שהסברנו. אך היא קשה גם מבחינה אישית. מי שלא מתקדם בלימוד, מי שלא שואף ליצור ולהתפתח, הלימוד שלו הוא אפרורי ושגרת. יש אצלנו ענווה שאינה במקומה, מרגישים שהתורה היא תורה גדולה והאדם אדם קטן, וענווה זו מאפשרת לאנשים לחיות בשקט. הייתי רוצה שאדם, כשלא מסתדר לו משהו, ירגיש רע עם זה, ירגיש "זיפת". בסיכומי של דבר, הרב שלך יודע את החומר, ואינו צריך עוד מחברת שתרום את מה שהוא אומר. הוא צריך תלמידי חכמים, אנשים שהתורה היא חלק מאישיותם...

אם אסכם, אני מרגיש שאנחנו, בני הישיבות, צריכים לחזור לעבודת ה' פשוטה. להגיע להתלהבות, ולא לחשוב שמי שיודע כבר ללמוד כמו שצריך כבר "מבוגר וחשוב" מכדי להתלהב. עלינו להיות יותר "חיים", יותר מתלהבים. יותר נאהב את הקב"ה, יותר נאהב את התורה...

איך עושים זאת – זו כבר שאלה אחרת. אבל בסיכומי של דבר זו נקודה של הלב.

בקובץ זה הצטמצמנו כאמור לעיסוק בסיפורים שפרסם ר' שמואל הורביץ, אולם ראוי להמשיך ולהעמיק בכלל הסיפורים של ר' נחמן מברסלב, אשר כיום הינם נחלת הכלל. אם ה' יזכה אותנו ננסה להמשיך לכתוב ולעבד סיפורים אלו.

בנימה אישית אוסיף שניסיוני בכתיבה עד כה היה סביב ספרות ההלכה והנגלה; ספרות שמצריכה העמקה עיונית אך אין בה אותה תחושה של חשיפת סודות וחיבוטי נפש המלווה את העיסוק הרוחני. עריכת הספר דרשה ממני להקשיב לעומקם של דברים, לעתים רעיונות פורצי דרך שקשה להעלותם על הכתב. מצד שני, עובדת היותי איש הלכה העמידה אותי גם בעמדה של זהירות ויראה ומתוך כך להקשבה ולדיון רחב ברעיונות אלו ביחד עם מו"ר הרב בני. אני מעריך שרבים בדור הזה מצפים "להשתחרר" מהיראה ולקרוא בעיקר את פריצת הגבולות. עם זאת, לפי ראות עיניי, הזהירות הזאת היא חלק מיראת השמים שר' נחמן עצמו חיפש ותבע, והיא גם מחייבת כל אחד שבא ללמוד ולעיין בתורתו.

עליך הקורא מוטלת האחריות למצוא רעיונות עמוקים יותר מהרובד שהצלחנו להעלות על הכתב, מתוך תורותיו של מו"ר הרב בני קלמנזון וממעמקי סיפוריו של ר' נחמן מברסלב.

אלעזר גולדשטיין, העורך

הקדמה

...ותקן משלים הרבה והלביש והסתיר השגות גבוהות ועצומות בספורי מעשיות בדרכים נפלאים ונוראים מאד כי זאת לפנים בישראל על הגאלה ועל התמורה כשהיו רוצים לדבר בנסתרות ה' היו מדברים בדרך חידה ומשל והלבישו סתרי תורה גנזיא דמלכא בכמה וכמה לבושים מלבושים...

הקדמה הראשונה לספר סיפורי מעשיות

בדברים אלו שכתב ר' נתן מנמירוב, תלמידו המובהק של ר' נחמן, ניתן למצוא שתי תשובות מרכזיות המפענחות את דרכו והשפעתו של הסיפור בעיני ר' נחמן. ר' נתן מתאר שהסיפור הוא הדרך לעסוק בנסתר, הסיפור יכול לשמר את הרובד האזוטרי גם לאחר גילוי החלק הנגלה ברבים. בהמשך הדברים ר' נתן ממשיך לפרט שבסיפורים רמוזים עניינים מתורות הסוד של הזוהר והאר"י. נוסף על טעמים אלו, מהמשך דבריו עולה שההסתר יכול למנוע הבנה מצד מי שעשוי להתנגד או להפריע, ואף ניתן לפרש את דבריו

שההסתר מאפשר להכחיש את אחריותו של המספר למסר (כחלק מההתמודדות עם ההתנגדות לר' נחמן).

בהקדמה השנייה ר' נתן מדגיש נקודה שונה ביחס לסיפור, והיא המסר העשיר והאימננטי שבקריאת סיפור: "...כל הרמזים הנ"ל כלם אמתיים ומבארים לעין האמת בתוך המעשה הנ"ל ויותר ויותר מהם יכול כל אחד להוציא מהם רמזים והתעוררות נפלא אם ירצה ישמע חכם ויוסיף לקח...". ר' נתן אומר כאן למעשה שכל הרעיונות שהוא מעלה נכונים, זאת כיון שסיפור יכול להידרש לכיוונים שונים, וכך מסריו יכולים להיות עשירים יותר ולגעת ברבדים אישיים של כל אחד מהקוראים ולעורר אותו להתבוננות. נימוקים אלו הם בעצם הסבר לכך שהסיפור הנו תורה מתוחכמת ומוסתרת. אולם, רובד עמוק יותר על כוחו של הסיפור אנו מוצאים ב'ליקוטי מוהר"ן' (תורה ס) וביתר תמצות ב"שיחות השייכים להתורות" שבספר 'חיי מוהר"ן':

אחר שאמר רבנו זכרוננו לברכה מאמר זה הנ"ל אמר בדרך צחות. היום אמרתי שלשה דברים שלא כדברי העולם. א) העולם אומרים שספורי מעשיות מסגל לשנה. ואני אמרתי שעל-ידי ספורי מעשיות מעוררין בני אדם משנתם. ב) העולם אומרים שמספורי דברים אינם באים לידי הריון (פון זאגין ווערט מען ניט טראגין) ואני אמרתי שמספורי דברים של הצדיק שמעורר על-ידי-זה בני אדם משנתם על-ידי-זה בא פקידת עקרונות...

חיי מוהר"ן, שיחות השייכים להתורות, כה¹

ר' נחמן מודע לבעיה הגדולה ש"העולם" מוצאים בסיפור. "העולם" אומרים שסיפורים סוחפים את האדם למחוזות עקרים של דמיון –

1. האמירה השלישית פחות רלוונטית כאן, אך היא מובאת בהרחבה בהמשך הספר, עמ' 47.

המספר יוצר עולם דמיוני שמרדים את האדם וגורם לו לחלום חלומות רחוקים וכך מסתיר ממנו את ההתבוננות הריאלית והמפוכחת על המציאות. אולם ר' נחמן סובר אחרת: הסיפור מאפשר להכניס לשיח רבדים חדשים שיכולים לעורר התמודדויות רדומות. ניתן למצוא כאן פולמוס עקרוני על ראיית המציאות: מחשבת "העולם" מבוססת על הנחה שהמציאות הנגלית מובנת ומייצגת אמת אובייקטיבית, וממילא המספר יוצר עולם דמיוני שאינו תואם את המציאות ולא יכול להוליד שום דבר. מנגד, ר' נחמן סובר שההבנה ה"ריאליסטית" היא העקרה, ודווקא בכוחו של הסיפור להוליד ישועה.²

נקודה חשובה נוספת להבנת מקומו של הסיפור אצל ר' נחמן קשורה למקורם של הסיפורים. בהקדמה לספר 'סיפורי מעשיות' ר' נתן מציין שר' נחמן הודה במפורש שהוא עשה שימוש גם בסיפורים שהעולם מספרים:

קודם שספר מעשה ראשונה שבספר זה ענה ואמר בספורי המעשיות שהעולם מספרים יש בהם נסתרות הרבה ודברים גבוהים מאד אך שנתקלקלו המעשיות כי חסר מהם הרבה וגם נתבלבלו, ואינם מספרים אותם כסדר... אבל באמת יש בהמעשיות שמספרים העולם דברים נעלמים גבוהים מאד והבעל-שם-טוב זכר צדיק וקדוש לברכה, היה יכול על ידי ספור מעשה ליחד יחודים כשהיה רואה שנתקלקלו צנורות

2. עד לא מכבר היה מקובל שההתעוררות של ר' נחמן לספר סיפורים באה בעקבות המשבר שחווה בעקבות מות בנו, שבו הוא תלה תקוות משיחיות. גישה זאת מקורה בתיאור המובא ב"ימי מוהרנ"ת" שחושף עדויות בודדות על התקוות המשיחיות וגניזתן. כיום ברור שעל תקופה זאת הופעלה צנזורה פנימית. לפי התיאור ב"ימי מוהרנ"ת", לאחר המשבר הגדול ר' נחמן התנתק מחסידיו למספר חודשים, אך הוא לא היה מסוגל להישאר מנותק ולאחר זמן הוא כינס אותם ומתחיל לספר להם סיפורים. פייקאז' ועוד ראו בתיאור זה את מקורו של הסיפור והסגנון המיוחד של ר' נחמן. אולם לאחרונה צבי מרק הוכיח שר' נחמן סיפר סיפורים עוד לפני שנת תקס"ז, אך גם הוא מודה שהחל משנה זו הסיפורים מתחילים להיות מורכבים יותר.

עליונים ולא היה באפשר לתקן אותם על-ידי תפלה היה מתקנם ומיחדם על ידי ספור מעשה.

ר' נחמן מודה במפורש שמקורם של חלק מהסיפורים הוא "מסיפורי מעשיות שהעולם מספרים", כלומר מדובר על סיפורים יודעים ממקורות שונים, יהודיים ולא יהודיים. אלא שחידושו של ר' נחמן על פי דרכו של רב סבו הבעל שם טוב הוא בסידורם על "הסדר" הראוי.³ זהו הסדר שאנו רוצים למצוא בעיון זה. בחלק מהמקרים ניתן לראות כיצד הרעיון שבסיפור משתנה בתכלית על פי סדר ונוסח הסיפור. לכן, עצם הדיון בסיפורים הוא חלק מתהליך סידורם מחדש.

סיפורים בכלל ובפרט סיפורי מעשיות, כדרכו של ר' נחמן, מלאים סתרים ורמזים. מדוע ר' נחמן בחר בדרך זאת? האם כך ראוי לעסוק בקודש? האם לא עדיף עיסוק תיאולוגי ואינטלקטואלי קלאסי המתמודד עם אותן שאלות שבנבכי נפש האדם?
ככל שבחסדי השם יתברך הולכות ומתארכות שנותיי בבית המדרש, הולכת ומתעצמת אצלי ההכרה שהשפעת מסרים תיאולוגיים או אינטלקטואליים על נפש האדם פחותה ואפילו זניחה לעומת הקדושה החיה שאנחנו חווים כאשר אנחנו פוגשים באנשים קדושים, באירועים וחוויות מוחשיות. הסיפור מחייה בקרבנו מציאות שאין תורה נעלה ממנה.

הסיפור, בגלל האיחוד שיש בו בין צורה לתוכן, משפיע גם רגשית וגם קוגניטיבית. לצד ה'מה' שהוא בא למסור, הסיפור מלמד הרבה ב'איך'. המסר הרציונלי לבדו איננו ממצה את הקדושה: הקדושה האמתית, החיה, באה לידי ביטוי כאשר היא נובעת מכל מישורי ההוויה של האדם. הקביעה "המדיום הוא המסר" שטבע

3. 'סיפורי מעשיות' הקדמה, עמ' ז. לגבי הדיון על היקף הסיפורים שמקורם איננו ר' נחמן ראו מרק, כל סיפורי, עמ' 34.

מרשל מקלוהן⁴ מבטאת היטב עיקרון זה: סיפור טוב בונה דימוי חדש לגמרי וחופשי מהתייחסות ישירה. הוא לא מצביע על מסר כלשהו באופן ישיר, וגם לא על דבר כלשהו במציאות שאליו הוא בא להגיב: הוא בונה דימוי ומשאיר בידי הקוראים את הבחירה מתי וכיצד ליישם אותו. בהתייחסותו של הסיפור למרב רובדי החיים הוא משפיע על מרב רובדי הנפש. לכן למעשה, הסיפור הוא הדבר הכי קרוב למציאות האמתית, המוחשית והחיה, הרבה יותר מאשר העיסוק במסר המפורש לבדו. כן יש להבין מדוע שינויים בסדר הסיפור מהווים חלק מרכזי מתוכנו.⁵

4. מרשל מקלוהן (Marshall McLuhan) טען כי הטלוויזיה והמדיה הם המשפיעים על בני אדם ולא רק "המסר" שעולה מתוכם. על פי מקלוהן, הכלי (מדיום) שבו נעשה שימוש לצורך העברת מסר משולב בתוך המסר עצמו, ושילוב זה הוא בעל השפעה בלתי נפרדת על מהותו ותפיסתו של המסר בקרב הקהל שאליו הוא מיועד. "המדיום הוא המסר" הוא שמו של מאמר שפורסם על ידי מקלוהן (Marshall McLuhan "Understanding Media: The Extensions of Man", McGraw-Hill: The Medium is the Message: An", שהורחב מאוחר יותר לספר "Inventory of Effects", Penguin Books: 1967), והוא מייצג תפיסה מהותית על תפקיד המדיה.

5. תפיסה מעניינת בהקשר זה הובאה בשמו של הרב שג"ר ביחס לחשיבות סדר הסיפור שהובא לעיל:

"אחת משיטות הטיפול הפסיכולוגיות הקיימות היום הינה תרפיה נראטיבית. בשיטת הטיפול הזו המטופל מספר את סיפור חייו למטפל; וכאן קורה דבר מעניין: הסיפור הנשמע מפי המטופל איננו חופף לשרשרת האירועים שאירעה במציאות. אירועים שלמתבונן מן הצד נראים מרכזיים, הופכים לשוליים בסיפור, ואירועים שוליים הותירו חותם עמוק על חיי המטופל ותופסים בסיפור מקום מרכזי. מלבד זאת – לכל אדם יש מערכת הקשרים פנימית הנוצרת על ידו, המלכדת את חייו לכלל סיפור אחד. לכל אדם יש את הנראטיב שלו, שמעצב את מערכת האמונות וההתנהגות שלו. הטיפול בשיטה הנראטיבית מנסה לאפשר למטופל לפרש מחדש את חייו תוך כדי סיפורם מחדש, ע"י הדגשת אירועים או רגשות שקודם היו בצל, עד כדי הפיכת אירועי חיים שונים, שלא נכללו כלל בסיפור הראשוני שסיפר המטופל, לחלק בלתי נפרד מן הסיפור החדש – הסיפור משתנה, וממילא חל שינוי במטופל. הצדיק האחראי לא רק לקהל חסידיו אלא להוויה כולה, מבקש לעשות את אותו הדבר ביחס לעולם כולו. לעולם יש את הסיפור שלו, אך הסיפור התקלקל. סיפורי העם הללו משקפים אמת בסיסית, הם חלקים מהסיפור שמספר העולם על עצמו; תיקון הסיפור מתקן את העולם ואיתו את העולמות העליונים שהינם ה'דגם' והמבנה של העולם. הבעש"ט פנה לדרך הגבוהה של הסיפור, כשלא היה מסוגל לתקן בתפילה את הצינוורות העליונים התקלקלו, בכך שינה את הנראטיב של הבריאה והבריאה. "הרב שג"ר, 'סיפורי המעשיות של ר' נחמן', תשס"ז).

בתוך הסוגה הקדושה והמופלאה הנקראת 'סיפורי חסידים' ניכרים ובולטים סיפוריו של ר' נחמן. הייחודיות של סיפורים אלו נובעת מהעובדה שהם עשירים יותר מסיפורים אחרים בתוכנם ובנפתוליהם. שמעתי פעם מידידי הרב יהודה ברנדס אבחנה מופלאה: לא כל סיפור חסידי הוא אמתי, אבל כל סיפור חסידי הוא נכון. גם סיפורי ר' נחמן לא התרחשו ב"אמת" ואינם מבוססים על אירועים אמתיים, במובן הפשוט של המילה. "התם" בעולם הריאלי לרוב לא יהיה "שר על כל השרים". אולם, הסיפורים הם נכונים. הם משקפים רובד שיכול להוליד תפיסה מתוקנת יותר, נכונה יותר.

הסיפור החסידי הקלאסי עוסק ברובו ביהודים: בינם לבין עצמם, ביהודים מול גויים, בצדיקים וברשעים, בעניים ובעשירים. רוב הסוגה הזאת עוסקת בהוויה של היהודי בשטעטעל. סיפורי ר' נחמן ברובם אינם כבולים למגזר הדתי ואף לא ללאום היהודי. יתרה מזאת, הם אף אינם כבולים למציאות הריאליסטית: אפשר לומר שהעושר הייחודי של ר' נחמן נובע מהעובדה שלרוב הסיפור לא מנסה להיות אמתי, ועל כן הוא הרבה יותר נכון. פריצת המגבלות של הריאליזם מאפשרת חתירה חסרת עכבות למקומות הקיומיים ביותר בנפש.

מאפיין נוסף של סיפורי ר' נחמן הוא שלא מדובר על סיפורי חסידים, כאלו שסופרו על הצדיק על ידי חסידיו, אלא על סיפורים שהצדיק עצמו סיפר, ובכך הם למעשה חלק נוסף מתורתו והגותו.⁶

'סיפורים נפלאים'

הספר שלפניכם בנוי לפי סדר הסיפורים שקיבץ ר' שמואל הורביץ בקובץ 'סיפורי מעשיות ומשלים שסיפר רבנו הק' והנורא ז"ל'

6. על סוגיה זו ועל מקרים אחרים של צדיקים שסיפרו סיפורים ראו בספרה של רבקה דביר-גולדנברג, 'הצדיק החסידי וארמון הלויתן' (תשס"ג) שמוקדש לנושא זה.

מתוך הספר 'סיפורים נפלאים' שערך ר' שמואל הורביץ בשנת תרצ"ה (1935).⁷ הבחירה בקובץ 'סיפורים נפלאים' של ר' שמואל הורביץ התגלגלה מאליה מכמה סיבות שונות: הסיבה הראשונה הייתה שהסיפורים הקצרים והחדים הרטיטו את לבי. כאשר גיליתי שלחלק מסיפורים יש גרסאות שונות עם מסרים שונים ומנוגדים, נתאוותי להבין את שורשי המחלוקת ואת הדרכים השונות בעבודת השם הצפים ועולים בין הגרסאות, וכאשר נחשפתי למחלוקת פנימית בתוך חסידות ברסלב על המסרים והגרסאות של הסיפורים ההתעניינות שלי בכך גברה.

אין ספק שמעמדו של רל"י בנדר בהנהגת חסידי ברסלב היה בכיר יותר ממעמדו של ר' שמואל הורביץ. למרות זאת, בספרנו יודגשו יותר מקורתיו של ר' שמואל, הן משום שספרנו עוסק בספרו והן מפני שהתחושה שלנו היא שרעיונותיו הם רעיונות "ברסלביים" בצורתם המלאה, המפורשת ואולי אף המוקצנת. לעומת זאת, גרסאותיו של רל"י בנדר "מחזירים" את הסיפורים לזרמים המרכזיים ביהדות. אמנם לפעמים צצה הסברה שרל"י בנדר היה זה ש"מיתן" את הסיפורים עקב "צרכים חינוכיים", אולם לא ייפלא בעיניי אם יתברר ש"אלו ואלו דברי א-לוקים חיים", וייתכן כי אישיות סוערת ומגוונת כמו ר' נחמן סיפר אותם הסיפורים עם מסקנות שונות על פי מצבי הנפש ועל פי ציבור שומעי לקחו.

אכן, חלק מהסיפורים שנכללו בקובץ הסיפורים של ר' שמואל הורביץ יכולים להתפרש על ידי היצר כמפחיתים במחויבות ל"דבר ה' – זו הלכה". לאור זאת, בלבי עולה חשש שהדיון במעשה הראשון בקובץ זה, 'מזלו בגנבה', וכן במעשה האחרון, 'מעשה מטענדא ורנדא', עלול לגרום חס ושלום להקלת ראש בהלכה. על כן חשוב לי להקדים ולהדגיש שכל גדולי החסידות ובכללם ר' נחמן

7. בכל סיפור ציינו בכותרת למקומו של הסיפור במהדורתו של מרק, וכן ברקע לסיפורים שולבו עד כמה שניתן תמצית מסקנת דבריו בעניין מקור הסיפור והערות נוסח. על תולדות הסיפורים וקובץ זה ראו לעיל בהקדמת העורך.

מברסלב היו חרדים לדבר ה' והקפידו על קלה כחמורה, ואדרבה, הנהגות החסידים אף כללו חומרות ותוספות רבות בהלכה, מתוך הבנה שאין זה מספיק רק "לצאת ידי חובה", אלא יש לחפש את הדבקות בה' בכל הלכה והלכה. על רקע הקפדה זו, היו בין גדולי החסידות, כגון החוזה מלובלין והאדמו"רים לבית איז'ביצא, שבחנו גם את הנהגות הדבקות של 'הוראה שעה', כדוגמת מעשה 'אליהו בהר הכרמל'. אך חשוב לזכור שלא כל אחד הוא אליהו, ולא כל תקופה היא תקופת אחאב ואיזבל, ולא כל הרוצה ליטול את השם בדבר זה יבוא וייטול. סביר להניח שזה היה תורף ביקורתו של ר' לוי יצחק בנדר על גרסאותיו של ר' שמואל הורביץ. עם זאת, תורה היא וללמוד אנו צריכים, מתוך ציפייה להוסיף ביראת שמים, כפי שבוודאי התכוון ר' נחמן מברסלב, ולא חס וחלילה למעט בה.

בעוד הספר הקלאסי 'סיפורי מעשיות משנים קדמוניות' פרץ דרך באמצעות סיפורים נפתלים ועתירי תהליכים ודרמות, הרי שקובץ זה מראה את העוצמה שבפשטות, עד כמה שניתן למצוא אצל ר' נחמן רעיונות פשוטים. בעוד 'סיפורי מעשיות' חורג בעוצמה לתחום הפנטסיה, הרי ש'סיפורים נפלאים' הוא אישי ונוגע, גם אם איננו קשור במישרין למגזר זה או אחר. ועוד דבר נוסף: בעוד 'סיפורי מעשיות' זכה לפרשנויות ועיונים רבים, 'סיפורים נפלאים' הנו פחות מוכר, וגם זו סיבה מרכזית לכך שספר זה סחף אותי ואת תלמידי לתוכו בסערה.

בכל סיפור הובאו בתוך הדיון הנוסחאות המקבילות המרכזיות. בירור נוסח הסיפורים מבוסס רבות על הספר 'כל סיפורי ר' נחמן מברסלב' שתואר לעיל, ותודתי מסורה לגיסי צבי מרק ולהוצאת ידיעות ספרים על הרשות להשתמש בטקסטים.

ספר זה נכתב ונלמד מתוך מבט אישי ומתוך עיון מתמשך על האתגרים החינוכיים בדור הפוסט-מודרני פורץ הגבולות שבו אנו חיים. מגמת הספר איננה להציג מחקר אקדמי מסודר. אולם אני

מטבעי ומאמונתי מאמין בהזנה הדרתית בין בית המדרש הישיבתי להיכלי האקדמיה וב"תורה" שנמצאת בכל תחום ובכל מקום. זה המקום להודות לתלמידי החכם, ר' ד"ר שמעון פוגל, שספר זה הוא תולדה של חברותא משותפת עמו, ולתלמידי הרב אלעזר גולדשטיין על העריכה הכוללת ועל המהפך שעבר מתפקיד העורך לתפקיד של שותף ממשי בספר. תודה לגיסי היקר, תלמיד חכם וירא שמיים, פרופ' צביקה מרק, שעבר על כל הספר והעיר הערות רבות וחשובות. תודה לשאר העורכים, לישיבה ותלמידיה ולמשפחה.

בעודנו עוסקים בלימוד המתוק והמרומם של סיפורי רבנו, ביקשו בפמליא של מעלה ליהנות מזיוו של רעי וגיסי הצדיק רב הזכויות, מיכי מרק הי"ד. מיכי נרצח בידי זדים שפלים אשר נכלאו ושחררו בעסקה חסרת אחריות להתהלך חופשיים ולהמשיך לרצוח. מיכי ירד וטבל במקווה של מים טהורים לקראת שבת קודש, ובנוסעו למצוות כיבוד אם עלה וטבל במקווה של אש. רגליו של מיכי היו נטועות בעולם המעשה, וראשו ורובו בעולם התורה והסוד.

ספר זה מוקדש לזכרו האהוב של חבר, שותף ובן משפחה, תלמידי ומורה דרכי.

בני קלמנון